

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра філософії та релігієзнавства

Кваліфікаційна робота

(освітній ступінь – «бакалавр»)

на тему: **«Концепт «біополітика» у лекціях Мішеля Фуко 1977–1979 рр.»**

Виконав: студент 4-го року навчання,

Спеціальність: 033 Філософія

Білаш Іван Павлович

Керівник: Циба В'ячеслав Миколайович,
кандидат філософських наук, доцент
кафедри філософії та релігієзнавства

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____

«_____» _____ 20__ р.

Київ – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	С. 3 – 6
РОЗДІЛ I. Джерелознавчі та теоретико-методологічні засади дослідження.....	С 7 – 22
I.1.Прояснення терміну «біополітика».....	С. 7– 10.
I.2. Історія терміну.....	С. 10 – 13
I.3. Історичне підґрунтя.....	С. 14 – 22
РОЗДІЛ II. Філософія Мішеля Фуко та конструювання термінів «біополітика» та «біополітик» у лекціях 1978-1979 рр.	С. 23 – 50
II.1. Від поліції до біополітики.....	С. 23 – 26
II.2. Біовлада як елемент біополітики.....	С.26 – 34
II.3. «Лібералізм» - філософська засада теорії біополітики	С.34 – 42
II.4. Концепт біополітики	С.43 – 46
II.5. Біоетика і біополітика	С. 46 – 50
ВИСНОВКИ.....	С. 51 – 53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	С. 54 – 56

ВСТУП

Темою дослідження є концепт «біополітика» у лекціях Мішеля Фуко. **Актуальність даної теми** цілком очевидна для нашого сьогодення, оскільки поняття «людини», «індивіда» та «особистості» зараз грає для держави знакову, ледь не ключову роль. Тому основний акцент роботи буде зроблено на дослідженні держави, що зацікавлена у турботі про своє населення та межі цієї турботи, при чому ставлення до поняття «держави» та «населення» як до особливих феноменів, що виникають та розвиваються від епохи Просвітництва і до сьогодні. Я збираюся поставити питання про межі влади та поняття її абсолютизації, про важелі впливу та питання тотальності чи тоталітарності цієї влади. Буде розкрито поняття «біовлади» як механізму втілення біополітики та біоетики як механізму її регуляції і сформульована відповідь на запитання – хто є «біополітиком». Все це складатиме актуальність теми дослідження, оскільки теми «турботи про себе» є вкрай актуальними для сьогоденного суспільства, у даній роботі розглянуто приклади того як ідеологічна концепція може перетворитися на тоталітарне втілення, і як «бажання блага» може призвести до диктатури; описано механізми, що згідно із у лекціями Мішеля Фуко здатні мати вплив на подібні формації.

Стан наукової розробки щодо концепту «біополітика» та «біополітики» будуть розглянуті у розділі I.2. На прикладах робіт Р. Челлена, Г. Райтера та Л. Колдвела сформовано ту історичну базу, що існує для детермінації біополітики до того, як Мішель Фуко перейшов до її оцінки. Особливий акцент було зроблено на його лекціях, у яких він, на відміну від попередників, пропонує, перш за все, історичний контекст для виникнення феномену біополітики і ставиться до неї як до політичного феномену. Його новаторством є також намагання обґрунтувати біополітику крізь призму ліберального погляду, оскільки сама «біополітика» передбачає свого роду регуляцію населення, контроль над власними громадянами. Фуко знаходить механізми для втілення ідей лібералізму у

дисциплінарній владі та економічному ринку. Питання, що лишилися невисвітленими – це питання практичного втілення ідей біополітики, адже, передусім, сам Мішель Фуко вважав описаний ним феномен теоретичною основою, і хоча приклади біополітики ми можемо знайти і сьогодні, вона є лише однією із гілок імплементації «сучасної політики». Тому усі «практичні втілення» мусили ґрунтуватися виключно на аргументованих припущеннях.

Об’єктом дослідження є «біополітика» у загальноісторичному, філософському та політичному сенсі. **Предметом дослідження** є концепт «біополітики» та «біополітика» безпосередньо у лекціях Мішеля Фуко, прочитаних ним у Колеж де Франс у 1978 та 1979 роках, а саме «Безпека, територія, населення» та «Народження біополітики» відповідно.

Метою дослідження є аналіз теоретичних, історичних і практичних аспектів біополітики та біополітика.

Зазначена мета реалізується в наступних **завданнях**:

- Аналіз джерельної бази та методологічних засад дослідження;
- Окреслення теоретичних засад для більш чіткого розуміння понять «політика», «політик», терміну «біо»;
- Усвідомлення історичного базису для розробки Мішелем Фуко самої ідеї «біополітики»;
- Усвідомлення можливості виникнення такої філософської ідеї як «біополітика» у історичному контексті за лекціями Мішеля Фуко;
- Дослідження феномену населення і принципово нового історичного ставлення до нього Мішеля Фуко;
- Розуміння нового підходу інституцій влади до проблем населення, уклад поліції як її регулятора;
- Окреслення терміну біовлада, сформованого у філософії Мішеля Фуко;

- Опис основних філософських засад, що здатні мати практичних вплив на феномен «біополітики»;
- Аналіз конструювання нової моделі ліберальної філософії Мішеля Фуко;
- Формування концепту «біополітика»;
- Практичне намагання порівняти біоетичні та біополітичні філософські норми;

Структура кваліфікаційної роботи обумовлена метою та завданнями дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел. Перший розділ «Джерелознавчі та теоретико-методологічні засади дослідження» покликаний уточнити предмет мого дослідження давши визначення термінам політика, політик та «біо» і зрозуміти як загальноприйнята термінологія в'яжеться із ідеями Мішеля Фуко. Також у першому розділі дано історичний контекст терміну, розуміння його фундаменту крізь призму поглядів інших дослідників на питання біополітики. У другому розділі досліджується феномен біополітики у лекціях 1978-1979 рр. та загальній філософії Мішеля Фуко, з огляду на його доробки до світової політичної ідеї.

Теоретико-методологічні засади дослідження ґрунтуються на герменевтичному, критичному, компаративістських методах аналізу джерельної бази дослідження.

Основною **джерельною базою** дослідження стали лекції Мішеля Фуко 1978-1979 рр. та його книга «Інтелектуали і влада» де описуються стислі сенси цих самих лекцій.

РОЗДІЛ І. ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

І.1. ПРОЯСНЕННЯ ТЕРМІНУ «БІОПОЛІТИКА»

Феномен «біополітики» неможливо описати без огляду на усю філософію та діяльність Мішеля Фуко. Необхідно підкреслити, що концептуалізації даного терміну передувало: він був своєрідним наслідком усіх його поглядів як політичних так і соціально-побутових. Утім, перш ніж йтиметься про «біополітику», а вже тим більше про «біополітика», було б правильно уточнити кілька термінів, що є безпосередньо дотичними до цієї теми, вони будуть необхідними для більш точного сприйняття та сприятимуть розкриттю усіх вищезазначених понять.

«Політикас (грец. – державні чи суспільні справи) – система цілей та засобів їх досягнення тієї чи іншої держави у сфері зовнішнього та внутрішнього життя».¹

«Політика – (грец. або— державна діяльність) — участь у справах держави, діяльність органів влади державної, що відображає сусп.-екон. лад, суспільні відносини в країні, діяльність класів суспільних і партій політичних, яка визначається їхнім становищем у суспільстві та інтересами».²

На наш погляд, ці два твердження цілком придатні для розуміння того, чим є політика і що таке політичне життя. Варто, однак, звернути увагу на кілька простих аспектів, які не можна оминути. Перш за все, політика, це складна система управлінь державними інтересами, характерна для розвинутого суспільства, відповідно сфера зовнішнього та внутрішнього життя. Внутрішня

¹ Шемшученко Ю. Політика [Електронний ресурс] / Ю. Шемшученко // В 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко — К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Режим доступу: <https://leksika.com.ua/15940401/legal/politika> .

² Макаров А. М. Політика [Електронний ресурс] / А. М. Макаров // Українська Радянська Енциклопедія – Режим доступу: <https://leksika.com.ua/19830625/ure/politika>.

політика означатиме контроль питань, що стосуватимуться населення конкретної держави, у той час як зовнішня буде торкатися питання, що стосується взаємостосунків із сусідніми державами та роль конкретного «полісу» на світовій арені. Нас цікавитимуть обидва ці поля, оскільки зовнішня політика безпосередньо обумовила розвиток такої складної системи цілей як біополітика, а внутрішня є тим безпосереднім об'єктом дій, на які спрямована біополітика.

Політиком, у такому разі, можна було б вважати індивіда, що займається політичною діяльністю, вирішує питання політики. Із цього твердження можна зробити конкретний висновок, що біополітик буде займатися питаннями «біополітики» і процесами їхнього всебічного втілення і вирішення.

Узгоджено другу частину слова, проте, як бути із першою? Мається на увазі префікс «біо». Він мав би звертати нашу увагу на життєві процеси, адже з давньогрецької βίος - життя, у сенсі життєвих процесів, а не соціального існування. Відповідно, звівши до купи обидва слова, маємо певну систему цілей та засобів їх досягнення у сфері зовнішнього та внутрішнього життя держави із особливим акцентуванням на життєпроявах, життєвих процесах, що у цій державі відбуваються.

Зараз, варто було б, до прикладу, навести визначення «біополітики» самим Мішелем Фуко, однак, тут необхідно зазначити одну важливу проблему з якою доводиться стикнутися. Увесь запропонований матеріал лекцій «Народження біополітики», які є одним із основних джерел цієї роботи, такого визначення не пропонує. Термін «біополітика» у лекціях 1979 року («Народження біополітики») згадується, власне, тричі у першій лекції. Як зазначав сам Фуко, у якийсь момент, він наче змінив основну тему курсу лекцій, оскільки важливим для нього було саме дати відповідь на запитання, як можлива біополітика загалом, тому лекції здебільшого більш повно розкривають феномен влади, населення, неолібералізму, поліції, тощо.

«Однак, мені видається, що аналіз біополітики можливий лише тоді, коли зрозумілий загальний режим тих управлінських інтересів про які, я кажу....щойно ми з'ясуємо, що цей режим називають лібералізмом, ми зможемо вхопити, що таке біополітика».³

Саме визначення було дане їм раніше у курсі «Безпека. Територія. Населення» 1978 року, курс лекції прочитаний філософом за рік до того, проте хоч лекції про «Народження біополітики» (1979) не дають конкретного визначення, вони пояснюють, чим явище біополітики обумовлюється і дають його основну аргументацію, про яку говоритимемо у другому розділі. У такий спосіб викладу матеріалу хотілося б підкреслити, що основний акцент і опір буде зроблено на курсі лекцій 1978 року, а зараз же пропонується повернутися до визначення біополітики самим Мішелем Фуко.

«... щоб управляти населенням необхідна політика, що дбатиме про здоров'я суспільства, що буде здатна зменшити дитячу смертність, передбачати епідемії і знижати рівень ендемії, що здатна втручатися в умови життя, щоб змінювати їх і нав'язувати свої норми (незалежно від того, чи йде мова про харчування, умови життя чи облаштування міст), а також забезпечувати достатньою кількістю ліків».⁴

Усю цю «політику» Фуко і пропонує називати «біополітикою», власне на цьому можна було б завершити, зробивши висновок, що «біополітиком» буде той, хто наділений владою для того, щоб мати можливість управляти людьми у ключі «турботи про населення». Однак, ця цитата дуже походить на тоталітарний лозунг, при тому, що висловив її ліберал. Адже, «втручатися», «змінювати», «нав'язувати» – дієслова, які навряд чи можна допустити у лівій теорії, де

³ Фуко М. Рождение биополитики. Цикл лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1978–1979 учебном году. [Електронний ресурс] / М. Фуко // Центр гуманитарных технологий.. – 2010. – Режим доступу: <https://gtmarket.ru/library/articles/6709>.

⁴ Фуко М. Безопасность, территория, население / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / М. Фуко. – М.: Праксис, 2006. – Ч.3 – С. 148.

індивідуальні свободи мають бути закріплені на законодавчому рівні. При усьому висловленому вище парадоксі, біополітику Фуко все ж таки вважає політикою лібералізму, навіть неолібералізму і для цього є безліч підстав. Перш за все це його ставлення до влади, яку він трансформує у ідею «біовлади», і до людського населення, яке відіграватиме ключову роль для розуміння феномену, так само важливими будуть і розуміння філософом політики та медицини. Зібравши усі ці матеріали до однієї роботи, можна буде зробити висновок, що саме феномен біополітики є одним із фактичних результатів усієї філософії Мішеля Фуко.

I.2. ІСТОРІЯ ТЕРМІНУ

Перед безпосереднім розглядом робіт Фуко варто зазначити, що, незважаючи на те, що термін більшою мірою асоціюється саме з його постаттю, Фуко не є його засновником. Вважається, що першим, хто вжив термін «біополітика» був політолог Рудольф Челлен, хоч заразом термін можна подібати у Ганса Райтера (використано ним в контексті біологічного пояснення концепції нації) та Лінтона Колдвела (вжито в межах розвідок про виробництво державної політики по відношенню до навколишнього середовища). Цей підрозділ не покликаний порівняти їхні інтерпретації із поглядом Фуко, а, скорше, містить у собі ідею історичного прояснення того, чим була «біополітика», про яку говорив Мішель Фуко до моменту більш масштабної її концептуалізації.

«На думку низки дослідників, поняття біополітики з'являється у рамках вчення Рудольфа Челлена, що визначав біополітику як сукупність політичних рішень і дій, що направлені на формування «життя суспільства: духа, душі системи».⁵

⁵ Орлеанский Н. Генезис понятия биополитики: от социобиологизма к постструктурализму / Н. Орлеанский. // Тренды и управление. – 2016. – №1. – С. 39-40.

Із огляду на зазначену вище цитату можна зробити висновок про те, що Челлен мав на увазі дещо ідеологічний характер біополітики, радше ніж «біологічний». Напевно, це пов'язано із його чітким виокремлення поняття «людського життя», яке він відділяв від тваринного існування за принципом наявності у людини так званого «духу». Як зазначає один із дослідників діяльності Челлена: «Іменування, що їх Р. Челлен давав окремим «розділам» обраних ним «наук», на мою думку, не завжди є вдалим. Особливо невдалим мені видається іменування «біополітика», оскільки грецьким словом «bios» позначали будь-яке життя, а не спеціальне життя суспільства». ⁶ Варто сказати, що Челлен приділяв велику увагу саме геополітиці, прагнучи підкреслити силу державної території, тож не дивно, навіть цілком логічно, що його тлумачення геополітики межує із біополітикою, яка зводиться до підтримки духу та життя системи. Тобто він не говорить про життя конкретного індивіда, що складає певну групу у соціумі, він швидше акцентує на таких поняттях як «держава», «соціальний інститут», «життя суспільства». Його біополітика концентрується навколо «життя», проте це не є питанням людського виживання, це питання людського усвідомлення заради існування сильного територіально зміцненого соціуму.

Ще один випадок використання терміну до того як це зробив Мішель Фуко можемо спостерігати у Ганса Райтера. Щоправда, мало хто міг би сприйняти термін буквальноше ніж цей конкретний діяч. Біополітика була використана ним як теорія, що мала б сприяти зміцненню арійської раси, мабуть, це той самий випадок, коли біополітичне вчення навіртається до расизму, адже, з одного боку, спрямовується на поліпшення життя, а із іншого, сприяє виживанню однієї людської раси за рахунок інших. «Розглядав біополітику як сукупність зусиль держави і нації для покращення «арійської породи», Ганс Райтер вбачав

⁶Ден В. Э. Учение Рудольфа Челлена о предмете и задачах геополитики / В. Э. Ден. // Известия Русского Географического Общества.. – 1997. – С. 14.

необхідність у обмеженні народжуваності нижчих рас, інвалідів, психічно хворих людей і створенні максимального сприяння для збільшення чисельності арійців»⁷. Підкреслюючи цей момент, хочеться наголосити на тому, що нехай це визначення біополітики як механізму для посилення однієї нації над іншою не відповідає тому, що закладав у нього Мішель Фуко, ця «політика», навіть у фукіанському трактуванні могла б стати нищівною, оскільки орієнтувалася на зовнішню арену. Такий приклад із історії доводить, що біополітика має орієнтуватися саме на внутрішній ореол управління державою, адже саме там зможе бути найбільш ефективною та безпечною.

Окремо також варто виділити діяльність Лінтона Колдвелла, чиї доробки із теми «біополітики» породили цілу течію, що її американські періодичні видання іменують «біополітологією». «У 1964 році Лінтон Колдвел виявив вплив біологічних феноменів на політичну участь. Він намагався пояснити залежність між навколишнім середовищем та фізіологією людини з одного боку і політичними процесами – із іншого».⁸ Мабуть, «біополітологія» дуже вдалий термін для описаного явища, оскільки дане визначення спрямоване на опис «людської природи у соціальному середовищі», але не має під собою підґрунтя для практичного застосування, не має ідеї, якої варто втілювати, тобто, згідно з першим розділом – це не політика, а тому і не «біополітика».

Так чи інакше усі ці терміни існували, а через це, можна припускати, мали певний вплив на ідеї Мішеля Фуко, від «людської ідеології» до «ідеології расизму», а звідти вже навіть до політологічного вчення.

Фуко не надає конкретного визначення терміну біополітика. Проте, його звернення до даного терміну знаходиться у тісному зв'язку із його розвідками у площині динаміки влади. Загалом, критиковані ним дискурси панування, як-то

⁷ Орлеанский Н. Генезис понятия биополитики: от социобиологизма к постструктурализму / Н. Орлеанский. // Тренды и управление. – 2016. – №1. – С. 40.

⁸ Там само.

сфера медицини чи психіатрії, є органічною складовою того, що він називає біополітикою.

Окрім самого Фуко, до терміну “біополітика” звертались досить несхожі один на одного науковці, від політологів до прибічників нацистського режиму. Проте, сам Фуко не покликався на вищезгаданих авторів, його ідея біополітики дуже мало позичила із попередньої історії терміну, оскільки усе вчення базується на його власній філософії. Утім, не можна було оминати той факт, що винайдення терміну належить не йому. Наступним кроком роботи стане розгляд історичного підґрунтя виникнення біополітики, змодельоване самим Мішелем Фуко.

1.3. ІСТОРИЧНЕ ПІДГРУНТЯ

У першій лекції із циклу «Народження біополітики» Мішель Фуко наголошує на важливості історичного часу, який зміг створити умови для формування біополітики. Із одного боку, такий акцент на медицині, чисельності населення, здоров'ї громадян мав би вимальовувати перед нам чітку картину переходу від монархічного до республіканського управління. Із іншого боку, цю теорію досить легко спростувати одним простим питанням: чи може монарх бути біополітиком? Безумовно, може. Адже справа полягає не у тому, яка саме форма влади встановлена у конкретній державі, а у ставленні до індивідів у цій самій державі.

Утім, твердження про те, що відбувається так званий перехід від «територіальної держави» до «держави населення» було б помилковим. Адже насправді державний устрій продовжує своє існування у контексті прагнення до збагачення та укріплення своїх позицій, проте, змінюються акценти, що здатні ці позиції закріпити і допомогти державі у досягненні поставлених цілей. Однією із

таких речей стає поняття «населення», а разом із ним змінюється і ставлення до поняття «управління», а разом з'являються і нові проблеми, що потребують нових технологій вирішення. Хоча не варто забувати, що це все ще «територіальна держава», щоправда така, для якої не чужими будуть принципи держави населення.

Така нова система поглядів на думку Фуко, формується у XVII-XVIII століттях, відповідно – у епоху Просвітництва. Варто підкреслити, що саме цей історичний період змусив філософа знайти і витлумачити свого роду феномен Просвітництва. Це більше не епоха, а справжній відправний пункт, який породжує у людях новий тип мислення.

«... Просвітництво – момент історії, коли людина починає застосовувати свій розум, не підкорюючись жодним авторитетам...»⁹.

Це дає змогу до переосмислення людиною усього свого існування, зокрема таких важливих процесів у її житті як влада, управління, населення та держава. Адже, саме усвідомлюючи момент того, як можлива якась конкретна річ, із гіпотетичним припущенням того, що вона «узагалі не є можливою», може відбутися еволюція поглядів стосовно якогось конкретного поняття, що дасть змогу поглянути на нього під іншим кутом зору. Тож, Просвітництво стає тим історичним періодом, який, на думку Фуко поклав «можливість біополітики як такої»¹⁰, адже починається переосмисленням самого процесу управління.

Якщо поглянемо на управління крізь призму історії та лекцій 1978 року, Фуко згадує про пасторальну структуру. При цьому державотворця із владою він уподібнює до пастуха, що намагається забезпечити максимальну безпеку для своїх овець. Саме за такою схемою на думку філософа у середні віки і працює церква, яка намагається забезпечити «спасіння душ» нерозумних «овець».

⁹ Фуко М. Что такое Просвещение? / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / М. Фуко; [пер. с франц. С. Ч. Офертас]. – М.: Праксис, 2002. – Ч.1 – С. 343.

¹⁰ Там само.

Критичного ставлення до церковного слова було мало, і це не дивно, адже чим таке «ставлення» могло скінчитися нам добре відомо, та й люди були налякані і «недалекі», уміння читати у більшості своїй давала церква – і коло замикалося. Тим не менш у XV та XVI століттях людство стикається із кризою пасторату та починає новий процес переосмислення, та як його називає сам Мішель Фуко процес «...переходу від мистецтва управління, принципи якого базуються на мудрості, справедливості, щедрості, дотриманні божественних законів та людських звичаїв... до мистецтва управління, раціональність якого знаходить свій принцип і сферу конкретного застосування у державі».¹¹

Цей новий принцип Фуко називає державним інтересом, його основна суть полягає у принципово новому мистецтві управління. Тепер той, кому належить влада, має усвідомлювати, що його населення більше не стадо овець, а він не його пастор, наставляти людей до блаженства на небесах більше не потрібно, варто забезпечити їм гідне життя тут, на Землі, а для цього потрібен розум, і критичне ставлення до нього. Варто, мабуть, підкреслити, що історія не твориться за один день, тож до ладу «зацікавленості у людях» влада переходить не одразу. Століттями гартований культ Бога замінюється на культ особи «управлінця», у найкращих своїх барвах цей процес можемо спостерігати у філософії макіавеллізму. Якщо раніше найліпшим своїм діянням можна було вважати утвердження та збереження «влади Бога на землі», починається новий етап, де колишній пастух культивується до образу Бога і має зробити усе, що у його силах, щоб цю владу зберегти.

Згадати хоча б «Володар» Макіавеллі, де ставлення до людей нічим не краще середньовічного погляду на ницу та злу покарану істоту, яка має прагнути виключного спасіння. Заради збереження влади, на думку філософа, можна

¹¹ Фуко М. Безопасность, территория, население / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / М. Фуко; [пер. с франц. Б. М. Скуратов] – М.: Праксис, 2006. – Ч.3 – С. 145.

брехати, діяти силою чи лестощами, адже саме такі речі і формують політику. Відтак, принципом макіавеллізму стає: мета виправдовує дії. Це звісно не означає, що правитель має діяти виключно у своїх інтересах, навпаки, ця людина є тією особою, яка найповніше і представляє собою державу, вона немов би зливається із нею, і у такий аморальний спосіб захищає уже не лише себе, а у буквальному сенсі саму державу у своїй подобі.

Як не дивно, подібна система поглядів теж зазнає своєї кризи і свого «краху», переосмислюється саме положення потреб та ресурсів. Особисте припущення, що цьому могли посприяти рівні тогочасної смертності. Видається, що простежився певний зв'язок із рівнем населення у державі та його цілісністю, міццю, перспективами до подальшого розвитку. Управління відтепер не шукає авторитарного лідера, ні у ролі Бога чи володаря-політика, воно виходить на новий рівень, рівень зацікавленості у власному населенні.

Відтепер є важливим що кожен індивід може привнести у державу. Розширюються кордони впливу суверена, якщо раніше «влада розповсюджувалася згори» тепер перед нами стоїть нове питання «Де та зона у яку політикам не можна втручатися?». Раніше її фактично не існувало, адже заради ствердження влади Господньої, а потім і богоподібного правителя, можна піти на все. Із переоцінкою цінностей ми приходимо до того, що населення є ресурсом для існування держави, тож і ставлення до нього має бути дещо інше, власне справедливе до того факту, що цей ресурс – вичерпний.

Якщо поглянути на історію – усі процеси державотворення були скеровані на зміцнення влади її правителів, і це вважалося панацеєю від усіх бід. Якщо повернутися до концепції Платона, про те, що ідеї існують у незалежній від нас реальності, а держава була б однією із таких ідей, то саме її виникнення зумовлюється, нею ж самою, а свою основну мету вона визначає як «власне існування». Якщо ж держава виникає, як і будь-яка ідея з концепції світу, змалюваної Платоном, вона, відповідно, мала б прагнути до свого ідеального

втілення. Чим є ідеальне втілення ідеї держави – питання дуже розлоге. До прикладу, Платон вважає ідеальною державою ту, де втілюється ідея справедливості. А втілювати її мають філософи-правителі, що діють виключно заради блага держави. Як не дивно, цей тавтологічний парадокс допоможе дати правильну відповідь на запитання. Діючи у інтересах держави, правитель скеровує її у тому чи іншому напрямку, відповідно він нею «управляє», тобто основний інструмент втілення держави як ідеї це «управління» нею.

«Що означає управляти? ... намагатися, щоб держава стала сильною і міцною і могла протистояти всьому, що може її знищити».¹²

Із цієї думки випливає, що основою ціллю держави на початковому етапі її утворення є існування. Не варто забувати, що общини об'єднувалися у поліси не в одній-єдиній точці на планеті. Заради свого існування держави мали підкріплювати свої армії, для того, щоб мати можливість захиститися від інших держав, а відповідно потрібно збагачуватися заради утримання армій і населення. Зазвичай, ця необхідність втілюється завдяки «збагаченню» за рахунок інших полісів, на цьому моменті коло замикається.

У Просвітництві процес переосмислення призводить до того, що утворюється новий погляд держави на саму себе, який Фуко називає «державним інтересом».

Зріле поняття урядовості для Фуко постає мистецтвом управління, "...раціональність якого віднаходить свої принципи та сферу конкретного застосунку у державі"¹³. Інакше кажучи, урядовість являє собою інструмент пристосування інтересів держави та моменту здійснення верховної влади у відповідності до суспільного тіла. Розглянемо четверту лекцію "Урядовість: ідея

¹² Фуко М. Рождение биополитики. Цикл лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1978–1979 учебном году. [Електронний ресурс] / М. Фуко // Центр гуманитарных технологий.. – 2010. – Режим доступа: <https://gtmarket.ru/library/articles/6709> .

¹³ Фуко М. Безопасность, территория, население / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / М. Фуко; [пер. с франц. Б. М. Скуратов] – М.: Праксис, 2006. – Ч.3 – С. 145.

державного інтересу та її генезис” з курсу “Безпека, територія і населення” 1978-го року, де вперше вживається *gouvernementalité* (урядовість). Фуко розгортає розвідку щодо проблеми управління навколо “Володаря” Макіавеллі, а саме — навколо хронології сприйняття та критики даного тексту. Між початком 16-го століття та перевідкриттям Макіавеллі на початку 19-го століття розташований період антимакіавеллівської літератури, уособленої для Фуко, перш за все, книгою Гійома де ла Пер'єра “Політичне зерцало” (1567), з якою протягом лекції порівнювалася риторика Макіавеллі. Традиція антимакіавеллізму викривала, на думку Фуко, сприйняття князівства не у безпосередньому поєднанні підданих з відповідною територією проживання, а князівства виключно в сенсі предмета володіння, яке включає в себе як вже успадковану територію, так і вже скорених підданих. Відтак, критика “Володаря” здійснювала вказівку на те, що трактат концентрується на трансцендентному положенні князя та його вмінні зберегти предмет власного володіння, яке, що підкреслено антимакіавеллістами, не є тотожним мистецтву врядування¹⁴. *Gouvernementalité* як термін, що покриває множинні форми урядування, виявляється органічно протиставленим виміру одиничного управління з боку постаті “Володаря”. Таким чином Фуко зміщує увагу з деякої субстанційованої влади на усвідомлення того, що держава не володіє особливою цілісною структурою, індивідуальністю, функціональністю, і постає “міфологізованою абстракцією”¹⁵. Фуко звертає увагу на куди більш багатовимірні відношення влади взагалі, на процес “обурядування держави”¹⁶.

¹⁴ Фуко М. Безопасность, территория, население. Лекция 1 февраля 1978 года. [Електронний ресурс] / М. Фуко// Безопасность, территория, население. Цикл лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1977–1978 годах/ М. Фуко; [пер. с франц. В. Ю. Быстрова] – СПб: Центр гуманитарных технологий., 2011. – Режим доступа: <https://gtmarket.ru/library/articles/6693/6697>.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.

« Державний інтерес – це не імператив, заради якого можна перевернути усі інші правила; це нова матриця раціональності, згідно з якою Державець має здійснювати свою верховну владу управляючи людьми». ¹⁷

Тобто замінюється саме розуміння того, як саме держава має втілюватися. Відтепер населення є невід’ємною частиною її імплементації, звісно, поки що ми говоритимемо про нього виключно як про ресурс, але без цього ресурсу унеможлиблюється сама думка про існування держави, що так чи інакше призведе до фактичних змін у ставленні до індивідів, що живуть на територіях.

Можна зробити ще одне небезпідставне припущення, підтверджене цитатою Фуко – саме усвідомленість «вичерпності ресурсу» призводить до того, що починає зникати імперська модель. Відкривається нове поле для битви – економічне, виникає конкуренція між державами, у якій можна співіснувати. Цілком логічний поворот подій, оскільки наявність імперії дискредитує сам факт можливості існування держави, управління зводиться виключно до управління «державою у епоху війни», а відтак мету існування можна змалювати як – прагнення знищити саму суть «державного існування». Конкуренція за рахунок власних ресурсів та дипломатичні стосунки дають можливість для збереження державних ресурсів, особливо такого важливого її складника як ресурс населення.

Треба підкреслити, що цей процес нехай і може бути підтвердженим історично, зовсім не означає, що війни припиняються. Навпаки, утворюється нова технологія використання «сил» держави, відповідно, можна сказати, що починається раціональне ставлення до населення як до ресурсу.

«Дипломатично-воєнні технології, що ставлять задачі забезпечення і розвитку державних систем завдяки альянсам та організаціям військового

¹⁷ Фуко М. Безопасность, территория, население / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / М. Фуко; [пер. с франц. Б. М. Скуратов] – М.: Практис, 2006. – Ч.3 – С. 145.

апарату, пошук європейської рівноваги, що стає одним із направляючих принципів Вестфальських договорів, являють собою наслідки цієї політичної технології». ¹⁸

Історична подія згадана тут дійсно дає чіткий фактичний аргумент на користь нового погляду на систему управління, адже саме завдяки Вестфальському миру були знищені «дві основні сили того часу – папство і імперія». ¹⁹ Символічно, адже щойно саме про це йшла мова – знецінення влади управління Бога та божественного суверена на Землі.

Відтепер для держави бути сильною і міцною – означає мати сильне і міцне населення, адже саме завдяки йому держава існує, вже не лише завдяки самій собі. Як було зазначено раніше, сам феномен «полісу» переосмислюється і тепер, він існує не сам заради себе, а завдяки своєму населенню, відповідно інтереси населення виходять на перший план. Варто підкреслити, що це аж ніяк не означає, що рівень життя почав різко зростати і приніс разом із собою довгоочікуване покращення, Фуко мав на увазі «акценти», що змістилися на населення.

Не проблеми людей, про які тепер варто говорити і вже точно не «зацікавленість» у цих самих людях, люди стають новим ресурсом влади, на рівні золота чи «територій», вони починають «цікавити» правителів як факт. Поширення влади набуває геть нового сенсу, одноосібна влада згори вже не є актуальною, і акцент поступово починає змінюватися на інституції, що, якщо можна ризикнути і припустити, у результаті свого стають симулякрами. Цей перший погляд на населення як на ресурс дає чітке розуміння, що ресурс треба контролювати, це призводить до розповсюдження «чинів», укріплення тюрем та

¹⁸ Там само – С. 146.

¹⁹ Кортунів С. В. Крушение вестфальской системы и становление нового мирового порядка [Електронний ресурс] / С. В. Кортунів // Клуб мировой политической экономики.. – 2016. – Режим доступу: <http://www.wpec.ru/text/200708310905.htm>.

психіатричних лікарень (богаділень), робітничих домів та, зрештою, створення органу каральної влади, яка є чимось більшим ніж простим захистом суверена, його очима, вухами і найголовніше руками – поліції.

РОЗДІЛ II. РОЗРОБКА КОНЦЕПТІВ «БІОПОЛІТИКА» ТА «БІОПОЛІТИК» У РАМКАХ ФІЛОСОФІЇ “ПІЗНЬОГО” ФУКО (ЛЕКЦІЇ 1978-1979 РР.)

II.1. ВІД ПОЛІЦІЇ ДО БІОПОЛІТИКИ

Нарешті можемо перейти до тієї безпосередньої ідеї, що передус та зумовлює саму думку про біополітику як факт. Адже, поліція є безпосереднім органом влади і контролю того специфічного ресурсу «населення», про який говорили раніше.

«...[під поліцією] мається на увазі сукупність засобів, що сприяють росту державних сил зсередини»²⁰

Уся схема видається досить простою. Більше населення – більше ресурсів, відповідно має відбуватися певний контроль «населення» як ресурсу та всеохопний контроль того «ресурсу», який це населення продукує. Проте, на думку самого Мішеля Фуко у факті існування поліції як такої прихована нова еволюційна гілка підходу до «населення». Тим «продуктом» населення, що був свого роду можливістю контролю, а швидше його стимулом до «збільшення чисельності» - були гроші. Політика меркантилізму вибудовується на «виробленні ресурсів», але не враховує багато специфічних факторів «біологічного» та «психологічного» характеру, від яких дійсно може залежати продуктивність та якість «ресурсного потенціалу».

Мішель Фуко, у свою чергу, робить великий акцент на важливості внеску розвитку нової гілки поглядів – фізіократичної, на протигагу меркантилістській ідеї. Вся суть цього погляду полягає у тому, що ставлення до населення як до

²⁰ Фуко М. Безопасность, территория, население / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / М. Фуко; [пер. с франц. Б. М. Скуратов] – М.: Практис, 2006. – Ч.3 – С. 146.

«ресурсу» починає набувати антропоморфного, ледь не моралістського характеру (хоча до цього ще далеко), проте, варто підкреслити, що це вже більше схоже на погляди, що стосуються людей як індивідів.

У теорії, наростивши один ресурс, можна значно збільшити кількість інших, проте «нове населення» неможливо викопати як руду, процес його формування прямо пов'язаний із людського психологією та загальним рівнем життя(закони, податки, тощо).

«... населення природним чином залежить від багатоманітних фактів, що піддаються штучній модифікації»²¹.

Можна сказати, що саме цей висновок сприяє тому, що населення починає еволюціонувати до ролі політичного об'єкту, адже із початком ставлення до нього як до біологічного виду та еволюцією поглядів, щодо меркантильного використання «населення як ресурсу», виникає безліч проблем та свого роду вольностей з боку людей, відсутність контролю над якими може зумовити хаос і крах держави.

Вирішенню цих проблем і має сприяти поліція. І можливо, варто, навіть, говорити про неї, як про орган «абсолютно адміністративної влади», бо в лекціях Фуко згадує про свого роду «поліцію медицини», тобто сам факт поліції стає втіленням того особливого феномену повсюдної та всеохопної влади, про яку Фуко говорить у своїх книгах «Історія сексуальності», «Наглядати та карати», тощо.

Якщо говорити про те, як саме «поліція» стає одним із органів влади варто згадувати історичний аспект цих процесів.

«Ідею поліції як способу універсального управління державою Фуко приписує Луї Тюрке де Мейєрн, який у 1611 році запропонував визначити

²¹ Там само. – С. 147

частину завдань виконавчої влади поліції, куди входило слідкувати за «цивільним порядком та суспільною мораллю»²².

Мабуть, було б неправильним говорити про «кількість влади», адже, із огляду на всю філософію Фуко, кількість не має такої вагомої аргументації, як сам факт наявності цієї влади, і він тут простежується дуже чітко. Важливий історичний момент, коли поліції «починають» надавати ту важливу владу для контролю над людьми, відбувається той значущий перехід і акцент, коли «людина стає об'єктом поліції». Саме на це варто звернути увагу: про «суспільне благополуччя» починають дбати, і що ж це як не фактичний початок біополітики як такої.

Новий виток розширення повноважень влади Мішель Фуко пов'язує із «науковим посібником із державного управління Н. де Ламара «Трактат про поліцію», 1705 р.

«І тут завдання поліції стають ще ширшими – релігія, мораль, здоров'я, ресурси, дороги, мости шосе і цивільні будівлі, суспільна безпека, мистецтва і науки, торгівля, заводи, зайнятість і бідність... Фуко цитує автора «поліція наглядає за усім, що стосується щастя людей», «поліція наглядає за усім, що створює для суспільства правила», «поліція контролює живе. Таким чином, щастя та життя людей, суспільство є головними об'єктами адміністрування».²³

Як не дивно, усією попередньою владою поліцію наділяють із найкращих намірів. І тут важливий саме підхід, тут вже можна говорити не про населення як про «групу людей», а про поліцію, яка ставить своїм завданням забезпечити та втілити прагнення «щастя» кожного конкретного індивіда.

²² Комшукова О. Рождение полиции и биополитики. Мишель Фуко о формировании современного государственного управления [Електронний ресурс] / О. Комшукова // Моноклер. – 2016. – Режим доступу: <https://monocler.ru/rozhdenie-politsii-i-biopolitiki-fuko/>.

²³ Там само.

«Розвиток державної конкуренції, економіко воєнної, розвиток держави Wohlfart (багатство-спокій-щастя), такими є два принципи, які має координувати поліція»²⁴

Однак, самого органу влади недостатньо, два змальованих вище принципи постають лишень теоріями того, що поліція має регулювати. Біополітикою варто називати принципи та напрями у якому рухатиметься людство, де «людина є об'єктом усього і держави» – політичний принцип основною ціллю якого є зміцнення держави за рахунок зміцнення населення.

Таким чином людина все ще лишається ресурсом, але таким, без якого держава не є можливою, тобто треба зробити все для контролю цього ресурсу, зумовити його примноження, проте, оскільки «людина» як біологічний вид має свої певні психологічні особливості, це зумовлює сам факт утворення нового ресурсу влади – поліції. Утім, саме із цим «виходом влади у народ» і пов'язується поняття «біовлади» у Фуко, яке необхідне для усвідомлення повноважень, які отримує біополітик, і дає відповідь на питання, хто власне є біополітиком, суверен чи полісмен.

II.2. БІОВЛАДА ЯК ЕЛЕМЕНТ БІОПОЛІТИКИ

Одним із найважливіших доробків у всій філософії Мішеля Фуко є його розуміння влади, яке просто не можна оминути зараз, особливо коли мова йде про новий погляд на політику та населення. Адже саме поняття «влади» здатне спричинити певний дисонанс у розумінні «біополітики» як такої. Якщо ми прагнемо говорити про біополітику як про складний механізм «підкування» про населення, варто торкнутися теми того, хто і як на думку Фуко має і може

²⁴Фуко М. Безопасность, территория, население / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / М. Фуко; [пер. с франц. Б. М. Скуратов] – М.: Практис, 2006. – Ч.3 – С. 148.

здійснювати опіку над населенням. Чи відбувається цей процес «згори», до яких проблем у втіленні мистецтва управління він призводить?

Безумовно, цьому феномену можна присвятити окрему дослідницьку роботу, проте варто принаймні стисло його торкнутися, для більш розлогого розуміння саме «біополітика» як суб'єкту, що цією владою наділяється.

Як не дивно, перші об'єкт влади на який варто було б звернути безпосередню увагу – це населення, про яке вже раніше йшла мова. Його розвиток до епохи Просвітництва відбувався у дещо хаотичний спосіб, населення було лише об'єктом, що забезпечував матеріальні потреби тих, хто ним керував, позаяк «рівень його розвитку» у будь-яких галузях мало обходив феодалів та суверенів. Мабуть, варто тут пригадати Оруелла, який у своєму романі «1984» зазначав, що у «пролах справжня сила». Із переосмисленням категорії держави та її «справжніх стовпів», відбувається новий погляд на населення, яке метафорично можна було б порівняти із річкою. Бери із неї воду для банальних життєвих потреб і ніколи не знаєш, чим саме вона відплатить тобі – може висохне, а може й вийде з берегів, затоплюючи сусідні селища. Використовуй її ефективно – і отримуємо природній ресурс, що здатен забезпечити більш-менш вдале людське існування та контроль на річкою як явищем, що не дає можливості природним катаклізмам вплинути на неї. Ефективним використанням цього ресурсу стала б гребля. Із її допомогою контроль посилюється, але від того зростає і загальна безпека, та й користі від «ресурсу» значно більше. Із перебігом історичних подій «влада» над населенням починає зростати, проте разом із нею – невпинно зростає прогрес.

Влада починає поширюватися поміж людей, перш за все нею наділяються ті, хто контролює «душевних хворих» та «ув'язнених». Ці люди мають абсолютний, тотальний контроль над своїми підлеглими, хоча історичні події мали б доводити нам абсолютно протилежні історії – показуючи, як революції поступово зрівнюють усіх у правах. Проте, сам Фуко зазначає, що саме у цьому і

полягає особливість поняття влади. Вона є всеохопною, більшою за «державну» ідею. Це більше ніж юридичні інстанції, більше ніж навіть поліція. Не варто говорити, що «влада у якийсь момент починає своє активне розповсюдження», швидше, вона і була поширена поміж людей, просто маючи над собою «Бога» чи «короля», ті хто нею наділений не акцентували усю її міць на собі, а вірили у могутність попередніх над собою. Мішель Фуко прагне підкреслити той факт, що влада як феномен існує поміж людей як така, адже ті, хто їй підкоряються знаходяться у повній владі нею наділеного. Звучить як казкові стосунки між королем і слугою, втім учитель та учень теж знаходяться у такому взаємозв'язку. Учень повністю залежить від поданої інформації, власне як і пацієнт від рецепту лікаря, в'язень від волі суддів і так далі. Тому, на думку філософа, якщо вже й вивчати чи змінювати владу, то починати варто саме із мікровлади, бо поняття державності ґрунтується саме на ній: «Влада – не інститут чи структура, не якась певна сила, це ім'я, яке дають важкій стратегічній ситуації у даному суспільстві»²⁵.

Розкриття процесу «посилення влади» варто було б почати із феномену безумця. Заклади для утримання безумців існували і до просвітництва, однак вони були більш подібні на «місця утримання» людей, а не на місця допомоги. Процес «лікування» призвів до того, що вже у 19-му столітті, як зазначав сам Фуко – безумців не існувало. З'явилися хвороби і діагнози, і логічний рядок побудувати не важко. Якщо є хвороба – з'являться і ліки.

Сформована Декартом теза «Я мислю – отже і існую» викинула безумців за межі системи, і цілком зрозуміло чому, якщо когось називаються «безумцем» - у нього немає розуму, отже він не здатне існувати як повноцінний громадянин. Лікувати «безумця» - означає намагатися тим самим повернути собі своє. Повернути державі найцінніший її ресурс – людину.

²⁵ Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти, и сексуальности: работы разных лет. / М. Фуко. – М.: Касталь, 1996. – С. 193.

«Фуко позбавляє традиційну психіатрію права на те, щоб мати об'єктивне знання про безумство, адже воно пов'язане із одним з її крайнощів – з позицією лікаря»²⁶.

Із цієї цитати, як бачимо Фуко змальовує одну із найважливіших проблем біовлади як такої. Відповідальність за те, «хто є хворим», кого «варто» чи «не варто» лікувати цілком і повністю залежить від влади лікарів. Якщо врахувати при цьому людський фактор, адже практичне втілення ідеї виглядатиме набагато ширше і складніше за її теоретично-описову частину. Виходить, що може відбуватися факт зловживання владою, відповідно лікарі можуть ділити індивідів не «по-совісті»: на тих кому потрібна чи не потрібна їхня допомога, а фактично – як їм заманеться. Відділяти керованих від некерованих, змішувати здорових і хворих і тому подібне, і оскільки влада разом із компетенцією у їхніх руках – завадити їм неможливо.

Сюди варто додати і ті питання етики та «обумовленості» про які говоритимемо у наступних розділах, адже фактично під маскою «турботи» здійснюється пропаганда і втілення тих технологій влади, від яких людей варто було б захищати. Хоча, все ж таки варто ще раз підкреслити, що сам феномен влади – має дві сторони. Тобто із одного боку, це проблеми із приводу того, як правильно «надавати» повноваження влади тим, хто має усі прерогативи для того аби ними зловживати, але із іншого – це еволюція поглядів щодо індивіда у етичному сенсі у першу чергу. Із одного боку – держава прагне повернути собі свій цінний ресурс, із іншого боку, вона цікавиться і дбає про душевне здоров'я людини.

Та сама ситуація виходить із феноменом ув'язненого. Адже, страта як найефективніший спосіб боротьби із інакодумцями поступово втрачає свою силу і замінюється на «катування» для душі. У теорії, суб'єкт, що втрачає свободу

²⁶ Калинина О. И. Феномен безумия, неразумия и власти в философии М. Фуко / О. И. Калинина. // Философские науки. – 2010. – С. 156.

починає її цінувати. Перевиховання ув'язнених – це один із найбільш характерних символів боротьби за ресурс влади. Із появою дисциплінарної влади, створюється новий індивід – той, якому не байдуже його життя, його душа, навіть його майно, вже не на рівні інстинктів, зомбуються нові покоління, що хочуть «бути ресурсами конкретної держави», і все завдяки «гуманному» ставленню. Насправді не можна одразу зробити однозначний висновок: із одного боку – це послаблення міцного зашморгу влади, з іншого – його затягнули значно сильніше.

Варто розглянути ще й так званий феномен душі, який є дуже важливим для прояснення цієї картини та розуміння ставлення до індивіда як такого. Безперечно із одного боку, відбулося посилення контролю над тілом, яке цікавить державу, при цьому, відбувається «піклування» про людську душу, адже під тотальний контроль із боку держави вона підпадає тільки за умови вчинення злочину, загалом – людина звільняється від тиску бога та суверена, свій шлях та сенс свого шляху вона вільна обирати самотійно.

«У якомусь сенсі тіла не існує як такого, воно завжди є тим, що із нього вдалося створити владі»²⁷.

Виробляється новий тип влади, дисциплінарної структури, де є можливість сповідувати вільні погляди у клітці свого тіла, яке знаходиться під владою інституцій – робота, школа, лікарня, поліція. Формується ідеологічний, символічний вибір для індивіда – він наче й вільний душею, проте тіло його залежить від влади інституцій, що його оточують. Можна зробити висновок, що це той феномен влади, коли людина робить «правильний», за критеріями інститутів влади, вибір. Можна схилитися до думки про те, що цей вибір «символічний», адже, як можна помилитися чи піддатися ідеології, коли влада «створила для тебе суспільство». Оскільки ці інституції зумовлюють розширення

²⁷ Фуко М. Психіатрична влада. – С.Петербург «Наука», 2007. – С. 45.

влади і сприяють формуванню нового суспільства, де твоя душа і тіло вільні зробити вибір, проте це як обрати «правильну» відповідь у тесті, де відповідь усього одна. Коли влада починає контролювати «лікарні», «школи», «тюрми» і «поліції» - вона не контролює ідеологію, у неї фактично є всі можливості створити власну істину, власні ідеали, власні цілі, які держава буде прагнути досягти.

Серед іншого, варто відзначити медикалізацію дискурсу сексуальності як практику поширення іммерсивної влади над індивідами, встановлення влади над їх тілами та поведінкою. Це та інтимізована влада, яка прагне близькості, присутності, можливості ставити запитання, турбуватись про індивіда і тим самим контролювати дискурс, в якому опиняється дисциплінований індивід²⁸. Сексуальність, як і інші маніфестації людського, існують в рамках дихотомії нормального та патологічного, а авторитет належного до медицини мовця, який ставить питання, певним чином легітимізує втручання у простір індивідуального²⁹. Йдеться нібито не про владу, а про терапію, турботу, повернення до нормального стану, тим паче що подібна нормальність розглядається крізь оптику наукової настанови. Це означає, що дисциплінарні мотиви ховаються під маскою наукової настанови, відтак і “нормальна” сексуальність постає продуктом наукового розуму, вірніше його проекцією на сферу сексуального³⁰. Подібна ситуація певним чином відрізняється від того, чим була сповідь та авторитет церкви у стосунку до сексуальності раніше: медикалізований дискурс, хоча так само змушує “винного” у девіантній поведінці говорити, робить це адаптуючи наукову і, відтак, всеохопну настанову, усуваючи практику апеляції на непохитні авторитети на кшталт церкви. Власне, як ми вже говорили раніше, інституціоналізація дисциплінарної влади, за Фуко, завдячує

²⁸ Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет. / М. Фуко: [пер. с франц. С. Табачниковой] – М.: Касталь, 1996. – 448 с. - С. 143-144

²⁹ Там само. - С.167.

³⁰ Там само.

проекту просвітництва. Останній, з ідеалом розуму та постанням наукової настанови, певним чином інструменталізується, стаючи навіть не інструментом, а певним *modus operandi* владних структур.

Влада, всепроникна влада, реплікує себе не тільки у таких “макроструктурах”, як лікарні, в'язниці, психіатричні установи. Диспозитивність влади, реплікація певних “макро-динамік” влади у тому у таких структурах як сім'я, одночасно обумовлює функціонування більш розгалужених владних практик, і не може функціонувати без них³¹. Мова йде про двосторонню обумовленість таких дискурсів: нуклеарна сім'я не існувала б у нинішньому вигляді без медикалізованого дискурсу сексуальності, в той самий час як останній не підтримувався б, якби не реплікація похідних подібної настанови у відносинах родичівства. Буржуазна сім'я, як похідна буржуазної моралі і пізнавальної настанови, у певному сенсі, стала основним рушієм раціоналізації нагляду над сексуальністю, оформленням останньої у дискурс, поділений між нормою та патологією, та керований необхідністю лікувати дану патологію³². Подібне проникнення інструменталізованої наукової настанови у площину суспільних відносин можна вважати відповідальним за встановлення диктату не тільки в області сексуальності. Становище жінки у буржуазному всесвіті 19-го-20-го століть було обумовлене тими самими практиками організації дискурсу влади, що і сексуальність сама собою, де остання є лише складовою більш розгалуженого репресивного механізму. Інститут сім'ї, який лежить в основі продуктивних сил буржуазного суспільства, відтворює у стосунку до жінки владні практики у медикалізованих та психіатризованих дискурсах³³. Остання постає істеризованою, інфантилізованою, а її сексуальність - паталогізованою, все задля того, аби *ratio*, звісно ж, чоловіче, здійснювало опіку над нею на догоду

³¹ Там само. - С. 201 .

³² Там само. - С., 224.

³³ Там само. - С. 252.

продуктивним силам буржуазного суспільства³⁴. Очевидно, що подібна настанова стосується будь-якої інакшості, а саме логіки нейтралізації цієї інакшості, у дисциплінарних суспільствах. Відтак, небезпека влади лежить у її епістемічних претензіях, у її інструменталізації наукової раціональності та контролю суспільних відносин в аспекті істини та хиби, норми та патології. Будь який прояв біовлади маніфестує себе, перш за все, завдяки подібному маскуванню під науковість, її механізми мало змінились із часів буржуазної трансформації. Як ми побачимо далі, ліберальні актори влади так само продовжують контролювати сексуальність, душу, здоров'я індивідів, застосовуючи такі самі практики, як і репресивні модерні суспільства. Ліберальний дискурс сексуальності зрештою так і продовжує функціонувати як менш репресивна *scientia sexualis*, не виходячи за рамці протистояння норми та патології; так само як неконтрольована інакшість необхідно опиняється запротореною у коло дисциплінарних установ. Недарма сучасні Фуко ліберальні “ми” - це просто “нові вікторіанці”.

Фактично, біовлада є способом завдяки якому втілюється сама ідея біополітики, як ідея про регуляцію рівня популяції населення, як думка про здоров'я та сексуальність людей, про яке вони починають дбати самотійно. Вони дбають про нього завдяки тим істинам, тій ідеології, у яку вірять, завдяки школам, і проти яких не йдуть, завдяки поліції та й тому, що просто не можуть піти, адже вибір, що є покроково прорахований акторами влади для кожного індивіда, зумовлює повну детермінацію життя населення. Можу погодитися, що остання теза звучить ледь не конспірологічно, проте, як було сказано раніше, це не змова держав проти своїх громадян, це певні процеси, перш за все, процеси втілення влади заради самих людей, що обумовлені історично і, як видається зараз, просто не могли б працювати інакше. Мимовільно згадується одна

³⁴ Там само.

приказка «про добрі наміри», дійсно, може видаватися, що усе описане вище приводить нас до думки про те, що влада із «всеохопної», «тотальної» стає просто тоталітарною, такою, що диктує свої умови. Далі ми розглянемо зазначену щойно проблематику у рамцях лекцій про «Народження біополітики».

II.3. «ЛІБЕРАЛІЗМ» - ФІЛОСОФСЬКА ЗАСАДА ТЕОРІЇ БІОПОЛІТИКИ

Сформовані раніше твердження про біовладу та «наслення» як ресурс змальовують перед нами новий структурний образ держави, де індивід дійсно знаходиться на першому місці, держава та «правління» зацікавлені у його душі, проте, як було описано вище, оскільки правління починає займатися інституціями, воно і буде формувати нові істини. Відповідно, виникає ризик для суспільства опинитися у зомбованій пастці «дивовижного нового світу», де з'являються «нові істини», які, мов новий пантеон, можуть поневолити не гірше за Бога чи суверена. Має з'явитися нова ідея, ідея управління, що триматиме чіткий баланс між «турботою», коли вона є необхідною, та свободою, коли немає про що турбуватися.

«Держава, що гарантує безпеку, це держава, яка мусить втручатися у всіх випадках, коли течія побутового життя порушується якоюсь виключною подією».³⁵

У самих лекціях Фуко, ця думка формувалася у руслі «межі для втручання суверена чи правління». Тобто тут маємо справу із еволюціями теорій суспільних договорів, у результаті яких постає юридичний аспект питання. Адже, фактично, держава, послуговуючись начебто “необхідним” моментом свого втручання, може перерости у диктатуру, оскільки її закони зможуть переписуватися ледь не

³⁵ Фуко М. Мишель Фуко: безопасность и государство / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью // М. Фуко; [пер. с франц. Б. М. Скуратов] – М.: Практис, 2006. – Ч.3 – С. 46.

щодня в залежності від того, яка ідеологія необхідна для «захисту населення» сьогодні. Тому Мішель Фуко говорить про юридичну форму влади, яка має бути «відокремленою» від «управлінської» аби прийняті закони лишались незмінними і відповідно повноваження правління неможливо було розширити виключно від його «забаганки». Це регулює питання про втручання влади у життя населення.

«Подивіться, як ми готові вас захищати, адже оскільки відбувається дещо надзвичайне, ми збираємося втрутитись усіма необхідними способами, очевидно не враховуючи ці старі звички – закони чи юриспруденцію»³⁶

Заразом зміщується і питання, що його «народовладці» ставлять до населення. Від старого питання «Де та зона, куди суверену не можна втручатись?» виникає нове питання «Куди варто втрутитися заради безпеки населення?» і як вже зрозуміло, поняття «куди» за певної необхідності може бути збільшене до потрібних розмірів. Тому, варто було поставити нове питання «Чи варто взагалі зараз втручатися заради безпеки населення, чи не порушить це їхні права та свободи?», можливо навіть більш критичне питання «Чи можна зараз не втручатись?». Звісно і ці питання мають недоліки, оскільки свобода дуже тонка матерія, і якщо вона сп'янить голову індивідам, їх вже не можливо буде спинити. Підхід до влади через питання, описані вище, демонструє деяку лояльність до тих груп населення, які б за жодних обставин не отримали її, якби влада була тоталітарною, цей тип влади хитріший, адже він дозволяє свободу до того моменту, поки вона йому не загрожує, відповідно, йому завжди потрібно бути напоготові.

Як зберегти права та свободи, так, щоб не втручатися «зайвий» раз, але при цьому здійснювати необхідну турботу про населення, при цьому лишатися при владі, відповідно утримувати цю владу та контролювати її? Відповідь Фуко – за допомогою лібералізму. Мабуть, він сам усвідомлював, що змальована ним схема

³⁶ Там само. – С. 47.

зможє встановити тотальне панування у тих білих рукавичках, які він сам роздав. Тож мусила з'явитися ідея, яка зможе вберегти «людину від самої себе», така, що захищатиме від всюдисущого механізму влади. При цьому лібералізм, що може сприяти захисту, Фуко мислить «не як теорію і не як ідеологію... але як практику, тобто як «спосіб діяти» орієнтований на певні цілі, та регульований постійною рефлексією». ³⁷

Питання «Чи варто втручатися взагалі?» таким чином стає центральним у всій філософії фукіанського лібералізму, що мав би стосуватися біополітики як такої. Це основний підхід до раціоналізації «максимальної економії», що є свого роду новаторством від філософа. Оскільки, будь-яка раціоналізація держави чи населення містить у собі ідею максимального зростання будь-чого – економічного потенціалу, ресурсів чи, навіть, населення. При цьому навіть у формуванні біополітики через історичний пласт ми вже могли бачити, що перш за все надмірна увага до населення, акцент на ньому формується виключно як на феномені ресурсу із прагненням збільшити його. Фуко ж зазначає і підкреслює, що основним важелем регулювання біополітичної турботи має бути питання – чи не забагато влади і чи не забагато ця влада собі дозволяє. Не зайвим буде нагадати, що теоретично Фуко вписує його у структуру, що була описана раніше, тобто це все ще «політика», що реалізується за допомогою біовлади, що послуговується інституціями у суспільстві із акцентом на населення. Проте, саме «біополітика» у тому ключі, що її описав Фуко виключає навіть думку про втрату контролю і перехід до режиму тоталітаризму і диктатури, адже влада знаходиться у постійному сумніві «чи варто...?» і втручається лише тоді «коли дійсно варто». Не зайвим буде також нагадати, що усе описане варто розглядати у теоретичному плані.

³⁷ Фуко М. Рождение биополитики / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью // М. Фуко; [пер. с франц. Б. М. Скуратов] – М.: Практикс, 2006. – Ч.3 – С. 151.

«Якщо в Polizeiwissenschaft головним є принцип державного інтересу... лібералізм пронизаний принципом: «управляють занадто багато» або принаймні потрібно постійно думати, що забагато».³⁸

Важливо нагадати, що політика досягнення певних поставлених перед собою цілей лишається, проте виникає питання про найбільш раціональні і, водночас, найменш тоталітарні – легітимні способи для досягнення своїх цілей(тобто, як було зазначено раніше – постійно думати, що управляють забагато). Із цього випливає цілком логічне питання, сформульоване безпосередньо і самим Мішелем Фуко – чи необхідне управління як таке, якщо його постійно буде забагато. І хоча управління є чимось необхідним для втілення самої «ідеї держави», якщо ми говоритимемо про неї у контексті філософії Платона, то для самого її втілення нам необхідно буде нею управляти. При цьому ж воно не є чимось необхідним у контексті держави і погляду на неї через призму філософії Фуко, адже якщо тепер для держави важливо «існувати за рахунок людей», варто створити їм усі умови для комфортного існування, і «управління» цими людьми цих умов у жоден спосіб стосуватися не може, оскільки у самій своїй ідеї є чимось протиприродним. Проте, схема не така проста як може здатися на перший погляд, адже мова не йде про дві держави, одна з яких існує виключно завдяки управлінню, а друга ж – завдяки наявності людей. Тут маємо складний симбіоз цих двох ідей, де для свого існування держава не може не управлятися, але для «управління» необхідний людський ресурс, який у природі своїй прагне бути вільним і не залежати від управління. Тому і виникає така складна система поглядів як лібералізм, де управління все ще існує для втілення ідеї держави, але воно існує у постійній критиці для того, щоб максимізувати не результат «управління»(як це робить раціональна його гілка), а зробити так, щоб його ідея

³⁸ Там само — С.153.

здійснювалася за максимальної необхідності та із максимальною користю останнього.

Вдалим прикладом того, що надмірність управління не є ознакою високого рівня розвитку чи «рівня життя» у країні є економічний ринок та юриспруденція, які Мішель Фуко вважає одними із головних інструментів лібералізму. Завдяки ним можна відстежити та спростувати твердження про те, що надмірне правління сприяє не прогресу, а саме регресу економічної промисловості.

Вільний ринок на думку Фуко важливий як механізм врегулювання миру на зовнішньо-політичній арені. Оскільки він в змозі встановити здорову конкуренцію між державами, при цьому уникнувши гегемонії, тобто він у змозі створити мир. Відповідно, відсутність воєн буде свого роду «підкупом» про своє населення, адже «не наражати людей на смертельну небезпеку» - гідна турбота. Країни, навіть найвіддаленіші із них, мають всі умови для виготовлення товарів та обміну ними на тих чи інших умовах, а отже чим ширший ринок – тим більша можливість втримати мир у світі. І для врегулювання цього правила ринку існують правила «юриспруденції». Фуко наголошує на тому, що сама природа прагне миру, що заклад цього економічно-юридично співіснування знаходиться у нашому єстві.

«... природа хоче, щоб люди розподілилися за регіонами світу, щоб у кожному із цих регіонів між ними встановлювалися особливі стосунки, яких у них не було б із жителями інших регіонів і щоб цей принцип природи люди встановили у юридичних термінах, створивши держави... що будуть підтримувати між собою юридичні стосунки. Таким є міжнародне право»³⁹.

Завдяки ринку утворюється міжнародне право, яке тримає у своїх руках мир у цілому світі, знову ж таки, говоримо лише про теоретичне його

³⁹ Фуко М. Рождение биополитики. Цикл лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1978–1979 учебном году. [Електронний ресурс] / М. Фуко // Центр гуманитарных технологий.. – 2010. – Режим доступу: <https://gtmarket.ru/library/articles/6709>.

дотримання, проте фактичний результат і приклад існування зовнішньої біополітики у практиці.

Загалом, у лекції 1979 року Фуко говорить про багато історичних чинників, що так чи інакше впливають на виникнення ще одного важливого важелю для явища біополітики, а саме – про неолібералізм. У більшості своїй філософ звертає увагу на німецький та американський неолібералізм.

Із важливих положень про німецьку гілку неолібералізму, видається, що це саме той приклад, коли влада стає тоталітарною. Адже його основні риси Фуко змальовує як цілковите встановлення ринкових відносин, а разом і «прикриття загального і адміністративного втручання держави...»⁴⁰ очевидно у життя населення. Він критикує такий підхід до неолібералізму, та підкреслює те, що неолібералізм – є ідеєю, яка має втілити ринкову економіку на політичному рівні так, щоб за допомогою економіки мати можливість впливати на маси і регулювати їх.

«В сутності неолібералізм має впливати на суспільство так, щоб конкуренти механізму у кожен момент та у кожній точці соціальної маси могли виконувати роль регулятора – саме тому його втручання дозволяє досягти своєї цілі, тобто конституювання загального ринку як регулятора суспільства»⁴¹.

Від ліберального панування цей підхід відрізняється критикою, що спрямовується сама на себе. Ліберальне суспільство у змалюванні Фуко «повертається» до влади, воно то втрачає, то отримує її. Неоліберали прагнуть отримати її і не втратити. Це той підхід до суспільства, що має біополітичний характер, але при цьому біовлада здійснюється за допомогою ринку, відповідно і конкуренції на цьому ринку, таким чином, можна зробити висновок, що це нова гілка біополітики, коли люди починають залежати один від одного, але в той самий час і від себе самих. Це той складний механізм контролю, що дає свободу

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само.

«нічого не робити», але при цьому створює конкурентну боротьбу, тобто «за неробство», за те, що ти будеш неефективним для держави, не вироблятимеш для неї «важливий для існування продукт(будь-який)» - ти покараєш себе сам. Важливо розуміти, що у даному контексті не йдеться про таке явище, як соціальна демократія, де діяльність держави, окрім як підтриманням життєдіяльності самої держави, маніфестується інший варіант біополітики. Вочевидь, базові атрибути держави, так само як і її влади нікуди не зникають: психіатрія, система охорони здоров'я та пенітенціарна система навряд застосовують відмінні практики реалізації влади, ніж суто “ліберальні” утворення. Проте фокус на свободу волі, на покарання людиною самої себе у якості невиконання того, що від неї вимагає держава чи корпорація, зміщується у площину мінімальної турботи про людину, ліберальний обвинувачувальний тон замінюється на турботу про добробут самої людини. Проте, соціально-демократичний устрій покликаний збурити механізми “обурядовлення” держави, чого не змогла досягти неоліберальна демократія. Травень 68-го був не тільки бунтом студентів - це був повномасштабний виступ проти неспроможної, “розурядовленої” ліберальної (про повноцінну демократію за Де Голля не йдеться) держави. Цей виступ легко був нейтралізований задоволенням вимог “голубих комірців”, наданням мінімальних соціальних гарантій, обіцянкою перетворення приховано репресивної ліберальної політико-економічної моделі у більш спроможну систему. Проте, як натякає величезний корпус культурних артефактів, подібне перетворення тогочасної Франції було лише примарою, сам протест був використаний радше як практика негативного обуядовлення держави: поступки наділили її ореолом легітимності, більшість протестувальників - робітники, наділили державу здатністю урядувати наново.

Складна система «турботи» про людей, що базується в основному на принципах дисциплінарної влади, але форма контролю отримує зовсім новий характер. Тепер через те, що «індивід» поводить себе не так як державі потрібно(для

того щоб вона могла існувати), звісно, якщо не торкатися юридичної сторони питання – його тіло не зазнає фізичного покарання, його душа так само не буде ізольована та не втратить свободу, натомість він сам не зможе отримати того, що зможуть отримати усі інші. Можна навести приклад сучасної людини, що не може оплатити собі медичне страхування, бо не працює, а відповідно не отримує лікування. Здавалося б держава має забезпечити лікуванням, але якщо дивитися крізь призму лібералізму, що його описує Мішель Фуко – держава забезпечує робочим місцем, де платять гроші, і у такий спосіб ти можеш отримати страхування, на взаємовигідних умовах. Чим, у свою чергу і постає неолібералізм – ідеєю ситуативної співпраці між індивідом та державою. Із одного боку, можна було б підкреслити певний цинізм цього твердження, хоча насправді ж це свого роду ринкова економіка, більше того, із ролі людини у «державі Бога» чи «суверена» – де ніхто нічого «тобі» не винен, дорости до задоволення людських потреб у біополітиці – дуже навіть непогана еволюція.

Отже, лібералізм за допомогою економічного ринку та юриспруденції створює нову лінію легітимації для біополітики – неолібералізм. Яка у свою чергу завдяки ринковим відносинам та прагненням до контролю населення створює важіль у цих самих ринкових відносинах, як результат, відбувається зміна самої людини, як об'єкту на який «впливає» біополітика, створюється новий тип індивіда у складній структурі населення – *Homo economicus*.

II.4. КОНЦЕПТ БІОПОЛІТИКИ

Із урахуванням нового підходу до «управління» людським ресурсом, воно так само зазнає певних деформацій і Мішель Фуко за допомогою терміну *Homo*

economicus (людина економічна) пропонує розв'язати низку проблем, які виникають внаслідок тиску влади ринку на «вільних» індивідів. Це той тип нового об'єкту влади, що працює сам на себе. Людина економічна – та, що прагне до максимізації своїх прибутків. Відповідно, приносить користь державі, як наслідок – отримує від неї гідне піклування, тут може виникнути питання, невже держава не збирається піклуватися про тих, хто на неї не працює. Тут варто сказати, про ще один важливий феномен, що його вимагає біополітика і він уже був описаний у цій роботі – дисциплінарна влада.

Якщо коротко говорити про неї, намагаючись не повторювати усе сказане раніше – то це той тип влади, коли для громадянина існує «правильний вибір» і навпроти нього написано, що він правильний. Це намагання створити таку ідеологічну концепцію, коли людина робить свій вибір, але такий, який від неї при цьому вимагається. Найкращим практичним прикладом для цього стає феномен паноптикона. Це своєрідний метод контролю ув'язнених, коли посеред тюрми стоїть вежа, що має всередині наглядача, при цьому ув'язнені не бачать, чи дійсно він там присутній, але поведуться так, щоб його «не гнівати». Тобто, люди є свого роду в'язнями тієї держави, у якій народяться, і тут не зайвим буде нагадати, що саме за ці формулювання Фуко і звинувачували у тому, що він став тим, із чим сам боровся. Воюючи із тоталітарними принципами влади, він конструює базові ідеї для них самих. Проте, факт лишається фактом: держава робить усе аби люди прагнули збагачення. Не можна сказати, що «за це» вони будуть нагороджені. Біополітика швидше нагадує сукупність коліс. Якщо кожен окремий індивід буде «бігти у своєму колесі», то отримуватиме те, що він хоче і завдяки тому, що «кожен окремий» формуватиме масу», яку ми цілком зможемо назвати населенням, завдяки ньому здатна існувати і збагачуватися ціла держава. Така собі імплементація золотого правила моралі – зроби добро державі, отримай від неї натомість.

Цей підхід, позаяк, можна вважати ефективним, адже «турбота» про населення здійснюється, хоча і тут можна було б стикнутися із рядом проблем: перш за все, проблемою людини, яка втілюватиме цю «політику» у життя. Перш за все варто зрозуміти, хто є цим біополітиком.

Можна сказати, що умовний «він» залежить від форми влади, що встановлена на конкретній території держави. Тобто, це може бути монарх, президент або ж уряд (парламент). Безумовно, ці люди здатні «втілювати ідею біополітики», і безперечно вони наділені владою, але, видається правильним згадати визначення влади, що його дав сам Мішель Фуко. Вочевидь, не можна зводити владу до самого лише уряду, так само як і до діяльності держави. Як мінімум, бо біополітика передбачає залежність усіх верств населення і професій від важкої та довгої руки ринку.

Згадаймо описане вище викриття феномену «населення» та акцент на ньому. Люди піклувалися про себе самі і вірили, що так і має бути, змінилося ставлення держави до населення – змінилися і погляди людей. Проте, якщо вдатися до уявного експерименту та спробувати уявити, що дитину забирають від батьків і кидають на безлюдному острові. Припустімо, що вона виживає, але ж, напевно факт того, що вона сидітиме і чекатиме, що хтось прийде її рятувати, що у світі існують інші люди, які окрім усього – ще щось їй винні – можна відкинути одразу. Вона дбатиме про себе сама, бо у цивілізованому суспільстві існують батьки, які пояснюють дітям, що й до чого і крім їхніх повинностей, пояснюють, що і держава має певні зобов'язання. Наступним кроком стане гартування амбіції та прагнення гарної кар'єри, сім'ї, ідеї «необхідності» грошей. Врешті-решт, дитина виростає і стає повноправним членом суспільства, де існують медичні працівники, що піклуються про неї за її ж гроші або за її «працю», і медицина як феномен стає необхідною.

Парадоксально, що те, у чому не має необхідності без нагальної потреби культивується у «найнеобхіднішу річ у світі». Так само сучасну ідею чайлдфрі

можна було б назвати свого роду біополітикою. У світі глобальне перенаселення, що призводить до катастроф, відповідно з'являється думка про те, що діти не є необхідністю. Зовсім не потрібно бути королевою Єлизаветою II чи Дональдом Трампом, щоб цю думку озвучити. Біополітиком є кожен, хто робить певний внесок у піклування «про населення» про його роль, про його здоров'я, про його чисельність. Адже й Дональд Трамп залежить від ринку, щоправда, дещо у іншій мірі ніж королева Єлизавета. Гадаю, можна віднести це до третього етапу деформації біополітики як феномену. Спочатку вона виникає як «зміна ставлення» до народу як до ресурсу, але до такого, що треба берегти, потім вона змінюється максимальною продуктивністю і залишає за владою право обирати, що є дисципліною, зрештою у «неоліберальному» світі ринок починає вирішувати як саме будуть діяти і члени правління. Тобто на даний момент, ідею біополітики можуть втілювати усі члени того самого населення.

Можна спробувати використати сучасний приклад, оскільки так вже сталося, що написання цієї кваліфікаційної роботи припадає на епідемію коронавірусу COVID-19. Під час карантину не можна виходити на вулиці, і ця заборона була здійснена владою «згори», але важко сказати, де пролягає межа урядової влади у цей момент. Адже, люди можуть влаштувати невеличкий масовий захід на тридцять людей у квартирі і «відсвяткувати Великдень», діставшись пункту призначення на таксі. Дотримання настанов робить тебе біополітиком, лікарі, що понаднормово працюють та хворіють самі – є біополітиками. А закон про допомогу малому та середньому бізнесу – ще одним підтвердженням важливості впливу ринкової економіки, адже тут і зараз країна напряму залежить від дати припинення карантину та ситуації, що може запобігти чи зменшити вплив економічної кризи, що розпочнеться. Оскільки втілення влади залежить у руках кожного, хто у цей карантин потрапив. Проте, все ж таки, хотілося б звернути увагу і на інший бік медалі. Зробімо ще один розумовий експеримент: припустімо, що тих, хто виходить на вулицю, влада почне вбивати.

Заради мінімізації розповсюдження інфекції, заради зменшення популяції світового населення, заради безпеки інших громадян, заради наявності робочих місць. Варто сказати, що така гіпотетична ситуація цілком мала місце у Третньому Райху, де одна раса не могла «вдало» втілювати біополітику, бо інші “заважали”. Це була, звісно, ціла ідеологія, дисциплінарна політика свого роду, яку підтримували і розповсюджували. Відповідно, виникає питання: чи існує межа для влади біополітиків, і якщо біополітиком є кожен, то хто може зупинити «колесо влади»?

II.5. БІОЕТИКА І БІОПОЛІТИКА

Проілюструємо механіки біовлади, що символічно ілюструє регламентацію в термінах наукового бачення, яку слід узаконити вибудуванням дієвих практик реалізації цього символічного простору, лекцією “Еволюція поняття “небезпечний індивід” у судовій психіатрії XIX століття”, прочитаною Мішелем Фуко на симпозіумі “Закон та психіатрія” 1977-го року. Фуко розглядає прослідковуючи причини втручання психіатрії у судовий вимір на початку 19-го століття, вказує на поєднання елементів популярної фікції “мономанії вбивства” та надбання психіатрією особливого статусу: вона “...постаючи у якості лікування індивідуальних душ, перетворилася на медицину колективного “тіла”⁴². Адаптація судових інститутів, які начебто обходилися без втручання медицини, до необхідності співставлення правопорушення та безумства, виявилася легкою, оскільки подібні зміни трималися попереднього русла потрактування злочину як хвороби суспільства. Таким чином, вказує Фуко: “В старих системах здійснення покарання повинно було відповідати страхітливості

⁴² Фуко М. Эволюция понятия "опасный индивид" в судебной психиатрии XIX века / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / М. Фуко; [пер. с франц. Б. М. Скуратова] – М.: Праксис, 2006. – Ч.3 – С. 122.

злочину; віднині ж модальності покарання намагалися пристосувати до характеру злочинця”⁴³. Постать “небезпечного індивіда” виявляється породженою взаємодією психологічною обумовленістю (наукове бачення) та судовою відповідальністю, узаконюючи потреби “соціальної гігієни” та “функціонування юридичного покарання як техніки індивідуального перевиховання”⁴⁴.

Навіть поділяючи принцип, що влади завжди забагато, навіть якщо ставитися до розповсюдження біополітики дуже обережно, не можна не врахувати того факту, що вона являє собою цілу систему поглядів, інститутів, влад та людей. Подібна система потребує певного механізму для її врегулювання, і таким механізмом стає біоетика.

«Позиції філософів та теологів, що пишуть на біоетичні теми можна позначити так: ті, що відстоюють право вибору та ті, що відстоюють правильний вибір». ⁴⁵

У цьому і полягає своєрідний парадокс, оскільки право вибору не завжди означає, що вибір зроблений людиною буде правильним. Варто думати – правильним для держави. Не можна сказати, що ця робота здатна вирішити цію суперечку, проте можна спробувати припустити, де у конкретній ідеї біоетичних поглядів була б позиційована думка Мішеля Фуко.

Правильність вибору – цілком зрозуміла, це свого роду ідеологічна форма влади, коли критичне мислення має лишитися осторонь. Найвдаліша модель для розвитку біополітики без жодних обмежень. Право вибору – це те, що може послабити модель розвитку, проте це єдиний вихід проти абсолютизації біополітики. Гадаю, Мішель Фуко міг би підтримати ідею права вибору, що робить правильний вибір. Свобода важлива, проте «правильні рішення» теж

⁴³ Там само. – С. 125.

⁴⁴ Там само. – С. 128.

⁴⁵ Загыртидинова Ф. Б. Био: власть, политика, этика / Ф. Б. Загыртидинова. // Вестник Челябинского государственного университета. № 33 (287). Политические науки. Востоковедение.. – 2012. – №13. – С. 41.

важливі, у теорії, кожен громадянин має критичним мисленням дійти до запланованого правильного рішення, проте це теоретична база, зрозуміло, що багатогранність життя, що породила феномен біополітики із легкістю здатна спростувати цю тезу.

Видається, що біоетика не здатна вирішити філософську дилему такого роду. Якщо біовлада сприятиме тому, що люди приймуть рішення стати кіборгами, а біополітика посприє максимальному втіленню цієї ідеї, наскільки біоетично це буде стосовно людей, які цю ідею не поділятимуть. Кіборгізація суспільства створила б новий вид людей, і знову довелося б говорити про расизм. Біоетика, як різновид етики як науки, швидше формує постулати про «моральність» своєї відповідальності. Її варто було б назвати ще однією гілкою дисциплінарної влади, оскільки вона постає свого роду практичним втіленням, нагадуванням про те, що влади завжди забагато.

Більше того, біоетика стає свого роду наріжним каменем формулювання таких моральних проблем як аборт, нові способи завагітніти, дослідження на людях, евтаназія, тощо. Навіть у вигляді «крану стоп» для біополітики вона звертається до кожного конкретного індивіда і намагається дати раду його проблемам. Видається, вищезгадану позицію «чайлдфрі» можна віднести до свого роду біоетичних питань. У рамках біополітики минулого століття виглядає цілком абсурдно – чи варто народжувати дитину? Звичайно, так, люди – найнеобхідніший ресурс держави. Біоетичні питання зайвий раз підкреслюють важливість кожної конкретної особистості. І якщо для того, щоб лишатися живою та «здоровою» людині треба перервати вагітність, позбавитися від дитини (яка ще не є громадянином держави) – існує пряма можливість для цього і держава сприятиме цьому.

У дещо своєму сенсі біоетика закладає фундамент ще одного важеля біополітики, про який Фуко не писав. Це морально-етичний важіль: коли цілями

стають не тільки популяція та фізичне здоров'я, що залежать від дефолту, а й моральний фон людини.

Більше того, важко навіть уявити, як описана Фуко філософія могла б містити у собі питання евтаназії. Адже, питання «чи можна дозволити людині померти?» у Фуко мало б досить конкретно відповідь – за жодних обставин. За людину варто боротися. Біоетику у XXI столітті можна вважати однією зі складових біополітики, бо мораль не завжди пов'язується із дисциплінарною владою чи показниками ринків, частіше якраз не пов'язується, проте, це новаторський погляд на індивіда, якого «можна відпустити», якщо він сам про це просить. При цьому не вимагаючи від нього абсолютно нічого. Біоетика породжує свого роду нову ідею біополітичної боротьби за людину – коли людина представляє цінність сама по собі, а не як «громадянин держави» чи «цінний кадр». Біоетика змушує говорити про суспільство людей, особливо те суспільство людей, що створює біополітика «із кращих намірів», вона не є ідеологією, а відтак не здатна мати вплив на маси. Відповідно вже від кожного громадянина, від кожного «біополітика» залежить, чи прагне він поєднувати людське суспільство, яке він створює із моральним, яке може врятувати від попереднього.

ВИСНОВКИ

Розглянуто комплекс питань, що торкаються тем біополітики та феномену біополітика, було проведене дослідження етимологічної історії терміну «біополітика» та з'ясовано її роль у філософії Мішеля Фуко. Фуко тісно пов'язує поняття біополітики із механізмами функціонування влади, в першу чергу, у сферах медицини, психіатрії та пенітенціарній системах. Біополітики за Фуко оформлюються у повноцінну практику здійснення влади завдяки проективі просвітництва, а саме завдяки появі новочасової наукової настанови та інструментального її застосування у площині суспільних відносин. Відтак, біополітика у модерну епоху грала роль репресивної практики у буржуазних суспільствах, охоплюючи такі сфери людського життя, як сексуальність, медицина, кримінальна юстиція тощо. У сучасних умовах деякі рудименти таких репресивних біополітик досі присутні. Зокрема, сучасна Фуко неоліберальна держава, серед іншого, спирається на мудрований механізм владних відношень, де біополітика посідає одну з ключових ролей у прихованому контролі за майже всіма сферами людського життя. За Фуко, наші тіла та “душі” перебувають у тенетах біополітик, в першу чергу через те, що у на індивідуальному рівні людина виступає актором влади. Суспільні структури на мікрорівні є начебто продовженням владних структур на макрорівні, усі беруть участь у формуванні владних дискурсів та залежні одне від одного. Відтак, біополітики – це не просто нав'язані зверху догми, а живі відносини, що пронизують усі ланки суспільства. З огляду на проведений аналіз можна зробити наступні висновки:

- Біополітика є такою політикою, що здатна піклуватися про здоров'я суспільства, контролюючи смертність, передбачаючи епідемії і знижати рівень ендемії, що здатна втручатися в умови життя, щоб змінювати їх і нав'язувати свої норми;

- біополітика є результатом усього філософського доробку Мішеля Фуко. Вона є наслідком його поглядів на суспільство та історію становлення державного управління, економіки та юриспруденції;

- принципово важливими для виникнення біополітики Фуко вважає феномени населення та управління, на які звертають увагу «наділені владою». Управління починає розглядатися як багатогранна сполука, відповідно ідея управління починає поширюватися, а люди починають вважатися цінним ресурсом держави;

- оскільки «людина» як біологічний вид має свої певні психологічні особливості, це зумовлює утворення нового ресурсу влади – поліції;

- поліція постає одним із інститутів біовлади та можливістю до реформи поняття управління, яке перестає бути управління згори, а починає стосуватися ідеї всеохопної влади;

- біовлада є способом завдяки якому втілюється сама ідея біополітики, як ідея про регуляцію рівня популяції населення, як думки про здоров'я людей, про яке вони починають дбати самостійно, завдяки тим істинам, тій ідеології у яку вірять;

- біовлада втілює ідею втручання у суспільство ззовні, адже нею наділяється більшість членів суспільства;

- лібералізм за допомогою економічного ринку та юриспруденції створює нову лінію віри для біополітики – неолібералізм. Завдяки ринковим відносинам та прагненням до контролю, населення створює важіль у цих самих ринкових відносинах, як результат відбувається зміна самої людини, як об'єкту на який «впливає» біополітика;

- біополітиками є не тільки актори урядовості, але й загалом усі члени населення, що так чи інакше роблять свій внесок у підтриманні в суспільстві тих ідей та цілей, що їх обґрунтовує та змальовує біополітика;

- біоетика стає одним із важливих важелів врегулювання біополітики разом із економічним ринком та юриспруденцією;
- біоетика породжує свого роду нову ідею біополітичної боротьби за людину – коли людина представляє цінність сама по собі, а не як «громадянин держави» чи «цінний кадр»;
- відповідно, від кожного громадянина, від кожного «біополітика» залежить, чи він прагне поєднувати людське суспільство, яке він створює із моральним суспільством, і це стає новим поглядом на людство як на абсолютну цінність саму по собі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева А. В. Концептуализация понятия "биополитика" в творчестве М. Фука / А. В. Андреева. // Вестник ТвГУ. Серия "Философия". – 2013. – №3. – С. 169–176
2. Ден В. Э. Учение Рудольфа Челлена о предмете и задачах геополитики / В. Э. Ден. // Известия Русского Географического Общества.. – 1997. – С. 4–22.
3. Загыртдинова Ф. Б. Био: власть, политика, этика / Ф. Б. Загыртдинова. // Вестник Челябинского государственного университета. № 33 (287). Политические науки. Востоковедение.. – 2012. – №13. – С. 39–43.
4. Калинина О. И. Феномен безумия, неразумия и власти в философии М. Фуко / О. И. Калинина. // Философские науки. – 2010. – С. 156–158.
5. Комшукова О. Биополитика: противоядие Фуко [Электронный ресурс] / О. Комшукова // Моноклер. – 2016. – Режим доступа: <https://monocler.ru/biopolitika-protivoyadie-fuko/>
6. Комшукова О. Биополитика Фуко: итоги и послевкусие [Электронный ресурс] / О. Комшукова // Моноклер. – 2016. – Режим доступа: <https://monocler.ru/biopolitika-fuko-itogi-i-poslevkusie/>.
7. Комшукова О. Биополитика Фуко: от рождения до тотального контроля [Электронный ресурс] / О. Комшукова // Моноклер. – 2016. – Режим доступа: <https://monocler.ru/razvitie-biopolitiki/>.
8. Комшукова О. Рождение полиции и биополитики. Мишель Фуко о формировании современного государственного управления [Электронный ресурс] / О. Комшукова // Моноклер. – 2016. – Режим доступа: <https://monocler.ru/rozhdenie-politsii-i-biopolitiki-fuko/>.
9. Кортунув С. В. Крушение вестфальской системы и становление нового мирового порядка [Электронный ресурс] / С. В. Кортунув // Клуб мировой

- политической экономики.. – 2016. – Режим доступа:
<http://www.wpec.ru/text/200708310905.htm>.
10. Макаров А. М. Політика [Електронний ресурс] / А. М. Макаров // Українська Радянська Енциклопедія – Режим доступа:
<https://leksika.com.ua/19830625/ure/politika>.
 11. Опарин А. Биополитика, или Как можно управлять населением? [Електронний ресурс] / А. Опарин // TUT.BY. – 2013. – Режим доступа:
<https://news.tut.by/society/326031.html>.
 12. Орлеанский Н. Генезис понятия биополитики: от социобиологизма к постструктурализму / Н. Орлеанский. // Тренды и управление. – 2016. – №1. – С. 39–44.
 13. Фуко М. Безопасность, территория, население / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / М. Фуко; [пер. с франц. Б. М. Скуратова] – М.: Праксис, 2006. – Ч.3 – С. 143–151.
 14. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти, и сексуальности: работы разных лет. / М. Фуко. – М.: Касталь, 1996. – 448 с.
 15. Фуко М. Мишель Фуко: безопасность и государство / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / / М. Фуко; [пер. с франц. Б. М. Скуратов] – М.: Праксис, 2006. – Ч.3 – С. 43–51.
 16. Фуко М. Психиатрическая власть. / М. Фуко. – СПб: Наука, 2007. – 450 с.
 17. Фуко М. Рождение биополитики / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / / М. Фуко; [пер. с франц. Б. М. Скуратов] – М.: Праксис, 2006. – Ч.3 – С. 151-160.
 18. Фуко М. Рождение биополитики. Цикл лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1978–1979 учебном году. [Електронний ресурс] / М. Фуко // Центр

- гуманитарных технологий.. – 2010. – Режим доступа: <https://gtmarket.ru/library/articles/6709>.
19. Фуко М. Что такое Просвещение? / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / М. Фуко; [пер. с франц. С. Ч. Офертас]. – М.: Праксис, 2002. – Ч.1 – С. 335–360.
 20. Фуко М. Эволюция понятия "опасный индивид" в судебной психиатрии XIX века / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / М. Фуко; [пер. с франц. Б. М. Скуратова] – М.: Праксис, 2006. – Ч.3 – С. 113–143.
 21. Шемшученко Ю. Політика [Электронный ресурс] / Ю. Шемшученко // В 6 т. /Ред.: Ю. С. Шемшученко та ін. — К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Режим доступа: <https://leksika.com.ua/15940401/legal/politika>.
 22. Юдин Г. Биополитика [Электронный ресурс] / Г. Юдин // Постнаука. – 2016. – Режим доступа: <https://postnauka.ru/video/61275>.
 23. Юдин Г. Мишель Фуко как политический философ [Электронный ресурс] / Г. Юдин // Постнаука. – 2016. – Режим доступа: <https://postnauka.ru/video/61275>.